

Asia: VN/26814/2024

Koulutustarpeen ennakointimalli

Lausunnonantajan lausunto

Yleiset huomiot työryhmän esityksestä

Matkailu- ja ravintolapalvelut MaRa ry (MaRa) kiittää mahdollisuudesta lausua valmistelutyöryhmän esityksestä koulutustarpeen ennakointimalliksi.

MaRan jäsenyritykset edustavat matkailutoimialaa, joka työllisti vuonna 2023 koko Suomen työvoimasta 5,3 prosenttia (146 600 henkilöä). Toimialan työntekijöistä puolet työskentelee ravitsemistoiminnassa. Toimialan välilliset työllistämisaikutukset ovat merkittävät, sillä esimerkiksi ruoka-ala (ml. ravintolat) työllistää välittömästi ja välillisesti yhteensä 320 000 henkeä (12 % koko Suomen työllisistä). Suurin osa toimialan yrityksistä on mikro- tai pk-yrityksiä: vuonna 2024 alle 10 hengen yrityksiä 95 % toimialan yrityksistä.

MaRa pitää pyrkimystä ennakoida pitkän aikavälin koulutustarpeita myönteisenä, mutta painottaa, että mallissa on puutteita erityisesti matkailu- ja ravintola-alan osalta. Työryhmän esittämä malli ei huomioi riittävästi matkailu- ja ravintola-alan koulutus- ja osaamistarpeita, toimialalla toimivien yritysten rakennetta ja luonnetta eikä alueellisia työvoimatarpeita. Mallissa ei myöskään oteta huomioon työnantajien todellisia rekrytointitarpeita, palkanmaksukykyä eikä talouden suhdanteita, joilla on merkittävä vaikutus toimialan työnantajien mahdollisuuksiin työllistää työntekijöitä.

Ennakoinnin laskennallista luonnetta korostavan tilastollisiin analyysihin perustuvan mallin keskeisiin heikkouksiin kuuluu myös se, että malli ei tunnista ammattiosaamisen yhteiskunnallista merkitystä. Koulutuksen roolia olisi myös tarpeen tarkastella laajemmin esimerkiksi kansallisen ja alueellisen huoltovarmuuden sekä elinvoimaisten ja työllistävien alueiden näkökulmista.

Eri koulutusasteilta valmistuneiden lisäksi ennakoinnissa tulisi ottaa huomioon myös ne henkilöt, jotka haluavat työllistää itsensä itsenäisinä tai muita työllistävinä yrittäjinä.

Esitetyssä mallissa työvoimatarve päätellään uusien työllisten koulutusrakenteesta. Em. lähtökohtaan perustuvassa tarkastelussa elinkeinoelämän todelliset tarpeet osaavan työvoiman tarpeesta jäävät huomioimatta, sillä jo nyt osa toimialoista on pakotettu palkkaamaan ulkomaalaisia osaajia, koska suomalaisia työntekijöitä ei ole saatavilla. Jos Suomeen ei tulevaisuudessa koulutettaisi riittävästi osaavaa työvoimaa matalapalkka-aloille, osaavan työvoiman tarve tulee tyydyttää työperäisellä maahanmuutolla. Tällöin koulutuspoliittiset ratkaisut tulisi nähdä osana maahanmuuttopolitiikkaa.

Työryhmän mukaan valmistellun mallin lähtökohta on se, että koulutustarjonta vastaa työmarkkinoiden tarpeita ja kykyä hyödyntää osaamiseltaan erilaista työvoimaa. Työryhmän muistiosta (ml. esitetyt laskentamallit) ei kuitenkaan välity yksityisen ja julkisen sektorin työnantajien näkemykset ja työvoimatarpeet.

Muistiossa todetaan, että mallin taustalla olevan pohjaskenaarion tulokset ovat yhdenmukaiset muun muassa terveyden ja hyvinvoinnin alan työvoimatarvetta koskevien ennakointien kanssa. Terveyden ja hyvinvoinnin alan työvoimatarpeeseen perustuvasta tuloksesta ei kuitenkaan tulisi vetää johtopäätöstä siitä, että muistiossa esitetty malli on toimiva, sillä terveyden ja hyvinvoinnin työvoimatarpeen ennustamista helpottaa väestörakenteeseen liittyvät suhteellisen luotettavat tilastot, kun taas esimerkiksi Suomessa toimivien yksityisten palvelualojen toimintaan ja työvoimatarpeeseen vaikuttavat merkittävästi globaalit ennustamattomat trendit (ml. teknologian kehitys ja käyttöönotto, globaalit kriisit ja kuluttajakysynnässä tapahtuvat ennakoimattomat muutokset).

Elinkeinoelämän näkökulmasta ennakointia tarvitaan sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä, jotta koulutus vastaa työelämän muuttuvia osaamistarpeita. Tuleva ennakointimalli tulisikin rakentaa siten, että elinkeinoelämän toimijat otetaan ennakointiin mukaan aktiivisina toimijoina. Tällaiseen malliin löytyy hyviä käytänteitä muista teollisuusmaista, joissa koulutustarpeiden ennakointia tehdään yhdessä työnantajien ja toimialojen kanssa. Tiiviimmällä yhteistyöllä ennakointitulokset saadaan myös paremmin vastaamaan työelämän todellisia tarpeita.

Työryhmän muistio ei sisällä vertailua olemassa oleviin menetelmiin tai tieteellistä kirjallisuuskatsausta.

Lopuksi MaRa toteaa, että työryhmän esityksen yhtenä heikkoutena voidaan pitää sitä, että sen valmisteluun ei ole osallistettu elinkeinoelämää eikä tahoja, joiden tehtäviin kuuluu osaamis- ja koulutustarpeiden ennakointi (mm. opetushallitus, ELY-keskukset ja maakuntien liitot). Lisäksi muistio on kielellisesti vaikeaselkoinen, mikä lisää virheellisten tulkintojen riskiä. Hyvään hallintotapaan kuuluu, että asiakirjat laaditaan siten, että lausujat pystyvät kohtuudella ymmärtämään muistion keskeisimmän sisällön.

Lausunnonantajan näkemykset koskien koulutustarpeen ennakkoinnin periaatteita

TUTKINTOJEN TALOUDELLINEN TUOTTAVUUS

Mallissa korostetaan liikaa työtehtäviin liittyvää tuottavuutta. MaRan näkemyksen mukaan palkka-, omaisuus- ja yrittäjyystuloihin perustuvaa mittaria ei voida pitää tuottavuuden mittarina, sillä mittari kategorisoi työtehtäviä tarpeettomasti ja väärin perustein.

Ajatus siitä, että kaikki toimialat ja niiden tarjoamat työtehtävät olisivat Suomessa vähintään hyvin tuottavia, on absurdi eikä ajatukselle löydy kansainvälisestä tieteellisestä keskustelusta tukea: yleisesti on erittäin hyvin tiedossa, että tietyt palvelualat kärsivät globaalisti matalasta tuottavuudesta, vaikka ne ovat yhteiskunnan toiminnan sekä huoltovarmuuden kannalta merkittäviä. Tällaisiin aloihin kuuluvat esimerkiksi ravitsemukseen ja puhtaanapitoon liittyvät alat. Yksi syy näiden alojen matalan tuottavuuden taustalla on se, että toimialat ovat työvoimavaltaisia eivätkä teknologiset ratkaisut ratkaise tuottavuuteen liittyviä ongelmia kuin tiettyyn rajaan asti.

Palkkaan liittyvä muuttuja ei myöskään sovi kaikille toimialoille, sillä vaikka osa toimialan töistä on matalapalkkaisia, niiden merkitys yhteiskunnan toiminnan ja huoltovarmuuden kannalta on erittäin tärkeä (esim. joukkoruokailu). Huoltovarmuuskeskuksen mukaan ruokapalveluilla on merkittävä rooli Suomen huoltovarmuuden turvaamisessa. Toimialan huoltovarmuuden seuraamisessa yksi kriteeri on työvoiman saatavuus (mm. henkilöstön käytettävyyttä ja osaavan työvoiman saatavuus). Osaavan henkilöstön alueellisessa saatavuudessa on jo nyt haasteita.

Muistion ajatus siitä, että tutkintotarjonnan vähentäminen nostaa alan palkkoja ja työllisyyttä, sisältää ajatusharhan. Toimialojen palkkoihin vaikuttaa olennaisesti toimialojen palkanmaksukyky: julkisella sektorilla työnantajien palkanmaksukyky on olennaisesti riippuvainen kansallisesta veropolitiikasta ja yksityisellä sektorilla palkanmaksukykyyn liittyy olennaisesti yritysten kannattavuus. Suomalaisten yritysten kannattavuus ei puolestaan ole globaalissa maailmassa riippuvainen vain kansallisista päätöksistä ja kansallisesta kuluttajakysynnästä (suljettu talous), vaan avoimessa globaalissa taloudessa kannattavuuteen liittyy useita ennustamattomia tekijöitä (mm. kauppapolitiikka ja kuluttajakysyntä).

Malli ei myöskään ota riittävästi huomioon eri koulutusalojen erityispiirteitä ja niiden suhdannevaikutuksia työllisyyteen ja palkkoihin. Esimerkiksi matkailu- ja ravintola-alan työllisyysnäkökulma on suhdanneherkempi kuin koulutus- ja opetusalan. Täten tutkintojen tuottoestimaatit eivät välttämättä kerro työmarkkinoiden todellisista koulutustarpeista.

Omaisuuustuloissa saattavat painottua peritty omaisuus. Esimerkiksi perityn omaisuuden yhteys koulutuksen ennakointiin vaikuttaa oudolta, koska esimerkiksi yksilöiden perimällä omaisuudella ei ole yhteyttä kansallisiin koulutustarpeisiin. Tuloihin liittyvän datan rajaaminen siis vain sellaisiin henkilöihin, jotka ovat vuoden lopussa 35–40-vuotiaita, ei poista sitä ongelmaa, että omaisuustuloihin vaikuttavat myös muut tekijät kuin koulutus (mm. perhetausta, verkostot, taloudellinen tilanne ja henkilökohtaiset valinnat).

Tuloihin liittyvässä muuttujassa ei myöskään huomioida riittävästi yksilöllisiä eroja, kuten henkilökohtaisia taitoja, kokemusta tai muita tekijöitä, joilla voi olla merkittävä vaikutus yksilöiden tuloihin ja työllisyyteen.

Lisäksi on huomioitava, että yrittäjille itselleen maksamat palkkatulot saattavat vääristää aineistoa. Mallista ei myöskään käynyt ilmi, miten esimerkiksi pääomatulot otetaan mallissa huomioon.

TUTKINTONIMIKKEET

Malli ei huomioi sitä, että saman tutkintonimikkeen omaavat työntekijät voivat työskennellä hyvin erilaisilla aloilla, joiden palkkaus saattaa perustua hyvinkin erilaisiin palkkauskäytänteisiin ja palkkausta sääteleviin työehtosopimuksiin. Esimerkiksi eri toimialojen työehtosopimukset vaikuttavat saman tutkinnon suorittaneiden, mutta eri toimialoilla työskentelevien palkkoihin.

Tuottolaskelmissa tulisi myös huomioida, että työntekijöiden koulutuspolut ja jatkuvaan oppimiseen liittyvät tarpeet saattavat vaikuttaa merkittävästi työntekijöiden palkkatuloihin. Esimerkiksi henkilöillä, jotka ovat suorittaneet sekä alan ammatillisen tutkinnon että korkeakoulututkinnon, palkkataso saattaa olla huomattavasti parempi kuin vain alan korkeakoulututkinnon suorittaneilla, koska heidän ammattiosaamisensa on parempi.

TOL-LUOKAT

Muistion mukaan ennakointimallissa hyödynnetään laajasti Tilastokeskuksen aineistoja.

MaRa painottaa, että matkailu- ja ravintola-alan koulutustarpeita tulee ennakoida laajemmin kuin vain nykyisten Tilastokeskuksen toimialaluokkien TOL 55 (majoitustoiminta) ja TOL 56 (ravitsemistoiminta) kautta. Matkailu- ja ravintola-alan yrityksiä löytyy myös luokista TOL 90 (kulttuuri- ja viihdetoiminta), TOL 93 (urheilutoiminta sekä huvi- ja virkistyspalvelut), TOL 79900 (varauspalvelut, matkaoppaiden palvelut, ym.) ja TOL 9604 (kylpylaitokset, saunat, solariumit, ym. palvelut). Näiden luokkien kohdalla ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että luokat sisältävät myös

paljon sellaisia yrityksiä ja toimia, jotka eivät kuulu matkailu- ja ravintola-alaan (esim. sellaisten taidelaitosten toiminta, jonka tarkoituksena on kiinteistöjen hallinnointi).

Yksittäisten TOL-luokkien lisäksi haasteeksi muodostuu se, että osa matkailu- ja ravintola-alan työnantajista on luokiteltu Tilastokeskuksen aineistossa vain yhteen TOL-luokkaan, vaikka yrityksen toiminta sisältää useamman TOL-luokan työtehtäviä (mm. ravitsemistoiminta ja kiinteistöjen ylläpidon ja puhtaanapidon palvelut).

Vaiheittain vuodesta 2026 alkaen käyttöön otettava uusi toimialaluokitus TOL 2025 ei poista edellä mainittuja haasteita kokonaan.

KOULUTUKSEEN HAKEUTUVAT NUORET

Peruskoulunpäättöarvosanoista saatavaan dataa tulee suhtautua erittäin varauksella: peruskoulujen arviointi ja täten myös päättöarvosanat eroavat edelleen toisistaan, koska arvioinnin perusteet ovat edelleen tulkinnanvaraisia. Peruskoulujen arviointi ei siis ole edelleenkään tasapuolista ja yhdenvertaista, vaikka Opetushallitus on pyrkinyt yhdenmukaistamaan arviointia. Tästä syystä peruskoulun päättötodistuksen arvosanan ottaminen muuttujaksi heikentää kaavan luotettavuutta.

Työryhmän esityksestä ei käy selkeästi ilmi, miten mallissa otetaan huomioon ikäluokkien pieneneminen ja ikäluokkien pienenemisen vaikutus työvoiman saatavuuteen sekä se, että vuonna 2022 lähes 24 prosenttia peruskoulun oppilaista sai joko tehostettua tai erityistä tukea. (Tuen tarpeen voidaan olettaa vaikuttavan opiskelijoiden tulevaan opintomenestykseen sekä työllistymismahdollisuuksiin ja siten mahdollisesti myös mallissa muuttujana käytettyyn palkkatuloon.)

TEKNOLOGINEN KEHITYS

Myönteistä on, että mallissa hyödynnettäisiin PTT:n tuottamia toimialaennusteita, joiden kautta arvioidaan esimerkiksi teknologisen kehityksen vaikutuksia työvoimatarpeeseen ja osaamiseen eri toimialoilla.

Matkailu- ja ravintola-alan osalta MaRa haluaa korostaa, ettei toimiala kuulu korkean tuottavuuden aloihin. Toimialan matala tuottavuus johtuu esimerkiksi toimialan sesonkiluonteisuudesta, kilpailuympäristöstä sekä työvoimavaltaisuudesta. Työvoimavaltaisuus ja toimialan matala kannattavuus puolestaan vaikuttavat merkittävästi mahdollisuuksiin parantaa tuottavuutta teknologisilla ratkaisuilla ja/tai prosessin uudistamisella.

Teknologian (ml. tekoäly) kehittyminen tehostaa matkailu- ja ravintola-alaa jonkin verran, mutta monet toimialan työtehtävät ovat sellaisia, joita ei voida automatisoida tai digitalisoida. Lisäksi on otettava huomioon, että monesti uudet saatavilla olevat teknologiset innovaatiot saattavat olla sellaisia, ettei yritysten ole liiketoiminnallista syistä kannattavaa investoida niihin. Näissä tapauksissa kyse ei ole välttämättä yritysten investointihalukkuudesta, vaan siitä, että investointien kustannus-hyöty-suhde on heikko.

Lisäksi nykytilanteen liiallinen painotus ennakointityössä saattaa olla riskialtista etenkin sellaisilla toimialoilla, joiden toiminta muuttuu nopeasti teknologian kehittyessä.

Lausunnonantajan näkemykset koskien koulutustarpeen ennakointimallin toteutusta

AMMATILLINEN KOULUTUS

Ammatillisen koulutuksen osalta mallissa ei oteta huomioon ammatillisen koulutuksen lakisääteisiä tehtäviä: Ammatillisen koulutuksen tulee antaa 1) valmiudet työllistyä ja siirtyä työelämään sekä 2) jatko-opintokelpoisuus ja valmiudet jatkaa opintoja ammattikorke- tai tiedekorkeakoulussa. Tästä syystä merkittävä osa ammatillisesta koulutuksesta valmistuvista opiskelijoista ei siirry suoraan työelämään, mikä pitää huomioida mallin tuottamisen tulosten johtopäätöksissä.

Matkailu- ja ravintola-alan yritykset tarvitsevat myös tulevaisuudessa ammatillisesta koulutuksesta valmistuneita työntekijöitä. Esimerkiksi vuoden 2025 palvelualojen osaajabarometriin vastanneista matkailu- ja ravintola-alan yrityksistä 77 prosenttia totesi työtehtävien edellyttävän ammatillista koulutusta. Vain 13 prosenttia katsoi yrityksen liiketoiminnan edellyttävän ammattikorkeakoulusta valmistuneiden palkkaamista ja prosentti yliopistotutkinnon suorittaneen työntekijän palkkaamista. Merkille pantavaa oli, että peräti yhdeksän prosenttia vastaajista totesi tärkeimpien osaajaryhmien tulevan luokittelemattomien koulutustaustan kautta (vastausvaihtoehto ”Muu”).

MaRa painottaa, että myös Suomen tulee huolehtia siitä, että työmarkkinoille koulutetaan riittävästi ammatillisia osaajia. Esimerkiksi Tanskassa vuonna 2025 käyttöön otetussa uudessa koulutusmallissa lukiodien ja ammatillisen koulutuksen paikat on kiintiöity. Ammatillisten koulutuspaikkojen kiintiöinti turvaa osaltaan tanskalaisen yhteiskunnan toimivuutta ja kilpailukykyä.

Mallissa ei huomioida selkeästi, että geneerisen osaamisen monistettavuudesta huolimatta tietyissä ammateissa edellytetään jatkossakin spesifiä osaamista. Lisäksi julkisten hankintojen tarjouspyynnöissä saatetaan asettaa tiettyjä erityisvaatimuksia (esim. tietyt ammattitutkinnot).

Lisäksi koulutustarjonnan ohjaaminen korkeampipalkkaisiin tehtäviin voi johtaa pahimmillaan työvoimapulaan, joka on erityisen kriittistä Suomen huoltovarmuuden kannalta.

TYÖVOIMARESERVI

Työryhmän esittämässä mallissa yhtenä ajatuksena on, että tulevaisuuden koulutustarpeet riippuvat osittain nykyisestä työvoimareservistä. Muistiossa huomioidaan hyvin, etteivät kaikki rekisteritiedoilla havaittavasta reserviläisistä ole välttämättä työkykyisiä.

Yritysten näkökulmasta Suomessa on vakava työvoiman kohtaanto-ongelma, sillä vaikka tilastojen mukaan koulutettua työvoimaa on saatavilla, yhä useampi yritys kertoo ammattitaitoisen työvoiman rekrytoinnin olevan vaikeaa. Tästä syystä mallissa esitettyyn työvoimareserviä koskevaan keskusteluun tulee suhtautua varauksella.

Vaikka kansallisessa työvoimareservissä olisi paljon potentiaalista työvoimaa, se ei automaattisesti ratkaise yritysten työvoimapulaa eri alueilla. Monesti työntekijäkohtaisista syistä (mm. perhe) työntekijöiden liikkuvuus maantieteellisten alueiden välillä on vähäistä. Liikkuvuus maan sisäisesti on suhteellisen vähäistä erityisesti matalammin koulutettujen osalta.

Mallissa ei myöskään huomioida, että saman toimialan työvoimareserviin kuuluvat työntekijät eivät aina ole työllistettävissä toimialan tehtäviin (mm. tilanteissa, joissa työnhakijan työkyky ei vastaa työnantajan tarpeita). Tästä syystä työvoimareservin osalta olisi tarpeen myös kartoittaa laajemmin millaisten ammattiryhmien työntekijät joutuvat esimerkiksi ikääntymisen vuoksi kouluttautumaan uuteen ammattiin työtehtävien fyysisen kuormittavuuden vuoksi.

MAAHANMUUTTAJIEN TUTKINNOT

Liitteessä 2 esitetty malli, jolla pyritään selvittämään maahanmuuttajien tutkintoja (ei-rekisteröidyt tutkinnot). Mallissa pyritään selvittämään suoritettua tutkintoa ansiotulojen logaritmillä, toimialalla, maakunnalla, iällä ja sukupuolella. Työryhmän mukaan maahanmuuttajien koulutuksen ennustamiseen syntyperäisten suomalaisten palkka-koulutus-relaation avulla voi liittyä harhaa, jos koulutuksen ja tulojen suhde maahanmuuttajilla on eri kuin syntyperäisillä suomalaisilla.

MaRan mukaan, jos suoritettua tutkintoa pyritään ennustamaan ansiotuloihin liittyvällä logaritmillä, mallissa tulee ottaa huomioon toimialakohtaisten erojen lisäksi TEMin Eri syistä maahan muuttaneiden työllistyminen Suomessa -selvityksen (2024) tulokset: selvityksen mukaan Suomeen työluvalla tulleiden työllisyys ja tulot ovat ensimmäisinä vuosina korkeammat kuin

suomalaistaustaisilla samana vuonna, mutta laskevat kymmenessä vuodessa hieman suomalaistausten alapuolelle. Selvityksen mukaan kymmenen vuoden asumisen jälkeen EU-kansalaisten ja opiskelijan oleskeluluvalla tulleiden keskitulot ovat reilut 80 prosenttia samanikäisten suomalaistausten tuloista.

Lisäksi on muistettava, että joissain tapauksissa maahanmuuttajien työllistymistä estää se, ettei ulkomailla suoritettu tutkinto vastaa suomalaisia pätevyysvaatimuksia. Palvelualojen osaajabarometriin vuonna 2025 vastanneista matkailu- ja ravintola-alan yrityksistä neljä prosenttia nimesi suurimmaksi esteeksi ulkomaalaistataustaisen työvoiman hyödyntämiseksi sen, ettei suoritettu tutkinto vastaa pätevyysvaatimuksia [suurimmaksi rekrytoinnin esteeksi mainittiin kielitaito (70 %)]. Lisäksi MaRa painottaa, että monet ulkomaalaiset eivät työskentele Suomessa samalla toimialalla, johon he ovat kotimaassaan saaneet koulutuksen.

MUUT HUOMIOT

Etenkin kuluttajapalveluihin liittyvien toimialojen ennakkoinnissa olisi hyvä ottaa huomioon myös jollain tasoilla kuluttajakysynnän muutoksia, sillä nämä muutokset vaikuttavat toimialan koulutus- ja osaamistarpeisiin.

Lausunnonantajan näkemykset koskien työryhmäraportin mukaisen perusskenaarion ennakkointitulosta

Muistiossa todetaan, että työvoiman koulutusrakenne vaikuttaa siihen, miten elinkeinorakenne voi kehittyä. Onkin erityisen tärkeää, että jatkossa ennakkoinnissa yritysten edustajien ääni saadaan kuuluville, sillä yritysten toiminta kehittyy ja kasvaa yrityksissä tehtyjen päätösten perusteella. Tästä syystä elinkeinorakenteen ja työnantajien tarpeiden tulisi vaikuttaa siihen, miten koulutusrakenne kehittyy.

MaRa painottaa, että koulutustarpeiden ennakkoinnin tulee perustua toimialakohtaisiin ja alueellisiin tietoihin, jotta ennakkointi tukee osaavan työvoiman saatavuutta, työllisyyttä ja talouskasvua. Ennakointimallissa palvelualoja tulee tarkastella alakohtaisesti ja alueellisesti, sillä palveluiden ansaintalogiikka ja siten myös osaamistarpeet eroavat alakohtaisesti. Lisäksi Suomen työmarkkinat ovat vahvasti alueelliset.

Ennakkoinnissa on myös otettava huomioon ajantasaisten toimialakohtaisten ja alueellisten laskelmien lisäksi Suomen huoltovarmuuteen liittyvät tekijät sekä työntekijöitä työllistävien yritysten todelliset tarpeet.

Jakosuo Katri
Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry